בס״ד

1. תל׳ יומא ט׳ ע״ב

בית שני - מפני מה חרב?

מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ג׳ דברים שהיו בו ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים
אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב *מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות ע״ז גלוי עריות ושפיכות דמים ובמקדש ראשון לא הוה ביה שנאת חנם והכתיב °מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספוק אל ירך וא״ר (אליעזר) אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם ההיא בנשיאי ישראל הואי דכתיב °זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי ותניא זעק והילל בן אדם יכול לכל תלמוד לומר היא בכל נשיאי ישראל ר׳ יוחנן ור״א דאמרי תרווייהו ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם אמר רבי יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסו של אחרונים א״ל ר״ל אדרבה אחרונים עדיפי אף על גב דאיכא שעבוד מלכיות קא עסקי בתורה אמר ליה *בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים שאלו את רבי אלעזר ראשונים גדולים או אחרונים גדולים אמר להם תנו עיניכם בבירה איכא דאמרי אמר להם עידיכם בירה ריש לקיש הוי סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא א״ל אלהא סנינא לכו דכתיב °אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו

2. רש״י (שם)

שנתגלה עונם · לא היו מכסין פשעיהם : נתגלה קצם · לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (ירמיה כט) : אחרונים לא נתגלה עונם · בני מקדש שני רשעים היו בסתר : בירה תוכיח · בית המקדש : עידיכם בירה · בנין הבית עד לכם בדבר שלא חזר לנו וחזר לראשונים :

סנינא לכו · לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא ומנעו שכינה מלבוא מלשוב לשרות בבית שני : נמשלתם ככסף · שאינו נרקב כך לא הייתם חסרים שכינה : כדלתות · שער שיש בו שני דלתות פותח אחד וחבירו סוגר כך עליתם לתלאין : שהרקב שולט בו · מקצתו תולעת אוכלתו מתוכו ומקצתו קיים כך קצת חזון שכינה היה שם וכלו לא היה ·

3. מהרש״א (שם)

שהיה להם שנאת חנם בלב ולפנים כאילו אוהבים כדאמרינן שאוכלין ושותין זה עם זה כו׳ ועונש זה קשה יותר מאותן שבגלוי כמו דאמרינן דעונש הגנב קשה טפי מעונש גזלן דזה השוה כבוד קונו לכבוד הבריות וזה לא

4. רמב״ם הל׳ דעות

כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך. ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה. ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב. אבל [ה] המכה את חבירו והמחרפו אע״פ שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא : ו כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון. אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני. שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך.

2. העמק דבר ויקרא י״ט

לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ אִם נִסְבַּב מֵאָחִיךָ דָּבָר הַגּוֹרֵם לְשִׂנְאָתוֹ לֹא תִשְׂנָאֵהוּ בִּלְבָבְךָ, אֶלָּא בְּפִיךָ דַּבֵּר אֵלָיו תּוֹכָחוֹת עַל אֲשֶׁר כָּכָה סִבֵּב, וְהוּא אוֹמְרוֹ הוֹכֵחַ וְגוֹ׳. וְאוֹמְרוֹ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא, פֵּרוּשׁ לֹא תַחְלִיט בְּדַעְתְּךָ שֶׁמָּה שֶׁנִּסְבַּב מֵאָחִיךָ, בְּרֶשַׁע עֲשָׂאָן וְעוֹדֶנּוּ עוֹמֵד בְּחֶטְאוֹ עָמוּס עַל שִׁכְמוֹ אֶלָּא תִּהְיֶה דָּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, וְתוֹכִיחֶנּוּ וְעַל יְדֵי הַתּוֹכֵחָה יִהְיֶה אֶחָד מִב׳ דְּבָרִים, אוֹ יִתֵּן אֲמַתְלָא לְהַנַּעֲשָׂה וְאֵין חֵטְא, אוֹ יִתְחָרֵט עַל הַנַּעֲשָׂה וְיָשׁוּב לְבַל עֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה, וַהֲרֵי הוּא כְּרֵעֲךָ כְּאָח לָךְ:

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ בְּהָעִיר עוֹד בְּשִׁעוּר הַנִּדְבָּר שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר לֹא תִשְׂנָא בִּלְבָבְךָ אֶת אָחִיךָ, שֶׁיִּגְמֹר מְקוֹם הַשִּׂנְאָה שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בָּהּ וְאַחַר כָּךְ יִזְכֹּר אֶת מִי יִשְׂנָא. אָכֵן יְכַוֵּן לְהוֹדִיעַ שִׁעוּר הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר ה׳ מְצַוֶּה עָלֶיהָ, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם שֶׁאֵינוֹ קָרוּי שִׂנְאָה אֶלָּא שִׂנְאָה גְּמוּרָה לְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ וְלַחְפֹּץ בְּכִלְיוֹנוֹ, אֲבָל הַרְחָקָה בַּלֵּב אֵינָהּ קְרוּיָה שִׂנְאָה, לָזֶה נִתְחַכֵּם הַכָּתוּב לִסְמֹךְ לֹא תִשְׂנָא עִם תֵּבַת אָחִיךָ לוֹמַר כִּי הַשְׁעָרַת הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר יְצַוֶּה ה׳ עָלֶיהָ הִיא הַנִּרְגֶּשֶׁת בְּעֵרֶךְ אָח, וְשִׁעוּר זֶה כְּכָל שֶׁיַּרְחִיקֵהוּ מִלִּבּוֹ קְצָת הִנֵּה הוּא יוֹרֵד מִמַּדְרֵגַת אָח, וַהֲרֵי הוּא עוֹבֵר מִשּׁוּם לֹא תִשְׂנָא:

5. רש״ר הירש ויקרא י״ט

לא־תשנא את־אחיך בלבבך. ההנחה היא, שהתנהגות אחינו כלפינו יש בה כדי לעורר שנאה בלבנו. „שנא" = „סנה" (השווה פי׳ בראשית לז, ד); השונא מבקש לעשות מעשה קוץ; הוא דוחה את חברו ומרחיקו מעליו; קיומו נראה לו כמעכב את הצלחתו; והוא מבקש להרחיקו ולנוונו — עד כדי ביטול עצם קיומו. אין זה אלא רגש טבעי — בלב שלא זכה לעידונה של תורה; אך אל יעלה רגש זה על ליבנו. אפילו רבות הן הרעות שעשה לנו אחינו; ומשכח את חובתו כלפי שלומנו, שוב אין הוא ראוי להיקרא בשם „רֵעַ"; ומשהתנכר לזכויותינו, אף הוא קיפח את הזכות להיות „עמית" — להיות שוה בזכויותיו; אך שם אחד לא יאבד הימנו עולמית; לעולם הוא „אחינו"; שהרי כולנו בנים למקום, ואף הוא „מאוהה" עמנו בה׳; אחים אנתנו, ואב אחד לכולנו; ולמען האב האחד — שעדיין קורא לו בנו, ומקום שמר לו בנוויהו ובליבו — למענו אל תעלה שנאה על ליבנו.

אולם יש צורך נוסף באזהרת „לא־תשנא". כי הלב המסור לרחשיו הטבעיים מכיר אף שנאת חינם; ואזהרת „לא־תשנא" בניסוחה הכללי מתייחסת גם לאותה שנאה. ואכן שנאת חנם שכיחה בלב הדיוטות. דַיָם לאלה, שאח מתחרה איתם ב„מלחמת הקיום" — שהיא תוכן החיים מכינים ועד ראמים, על־פי השקפת העולם המודרנית; ואף־על־פי שהוא נאבק באמצעים כשרים, הרי הוא שואף יחד עמם לאותה מטרה; בחריצות ובכשרון הוא מאיים לעלות עליהם; ועל־כל־פנים הוא מאלצם למאמצים יתירים, שהרי אין הם רצים יחידים בזירה. דַיָם בכל אלה כדי לראות בו אדם הראוי לשנאה; שהרי הוא המעכב את שלומם; והם מצפים להרחקתו ולאובדנו הגמור. הן שנאת חינם היא החטא, שהביא לידי חורבן בית שני (עי׳ יומא ט ע״ב). ושוב, אין לך דבר שיש בו כדי להוציא שנאה מן הלב — כאותו רעיון הכלול במלת „אחיך". כל אדם הוא „אח" בבית ה׳; בבית אבינו אין מקום לשנאה הבאה מתוך הקנאה!

הוכח תוכיח וגו׳. זו חובה, ולא רק רשות. אדם שגרם לנו תחושת עלבון — במלים או במעשים — חובה עלינו להוכיחו בדברים. אולם יש כאן גם מצווה כללית: חובה עלינו להוכיח כל אדם, הנוטה מדרך היושר והעובר על מצוות ה׳. ברוב המכריע של המקראות הרי זו משמעות „הוכיח": לשכנע אדם להכיר באמת לא־נעימה לו; להעמיד אותו על טעות הגיונית (כגון איוב ס, לג), או על סטייה מוסרית

כאן נאמר: אל תשנא את אחיך בלבבך, אלא הוכיחנו להביאו לכלל הכרה עצמית. נמצאת זו החובה המוטלת עלינו — כל אימת שנראה לנו, שאחר פגע בנו: או נשכח את הפגיעה, ושוב לא תשפיע על דעותינו כלפיו; ואם אין אנחנו מסוגלים לכך — אל יעלה בליבנו טינה עכורה; אלא נוכיח את ריענו בגלוי ובמישרין, וכך נאפשר לו להסביר — או לתקן — את מעשיו. רק אדם, שלא עידן את נפשו, שותק מתוך איבה כבושה. כך הזכירו בתנחומא לבראשית לז, ד את מעשה אבשלום, שנאמר בו: „ולא־דבר אבשלום עם־אמנון למרע ועד־טוב כי־שנא אבשלום את־אמנון" (שמואל ב׳ יג, כב).

אולם „הוכח תוכיח" הוא גם מצווה כללית, המוטלת על כל אדם מישראל: אל יראה בשתיקה חטא קל או חמור של חברו; אלא יעשה את שלו ויוכיח את עמיתו; יוכיח ויחזור ויוכיח — כך נדרש מצורת המקור „הוכח" — כדי להביא את חברו לידי תיקון מעשיו (עי׳ בבא־מציעא לא ע״א). גם תלמיד חייב להוכיח את רבו (שם). ואין אדם נפטר ממצוות תוכחה — אלא אם כן הלה נוזף בו או היכהו (עי׳ ערכין טז ע״ב). אמרו חכמים: „כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו" (שבת נד ע״ב). ומי שהיה בידו למחות ולא מיחה — אפילו קיים את כל התורה כולה — מידת הדין תיפרע ממנו תחילה (עי׳ שם נה ע״א).

מצוות תוכחה תלויה בעריבות היהודית: שכל ישראל עריבים זה לזה על קיום המצוות; ואילו הוגשמה מצוה זו למעשה, היתה משנה את פני העולם מבחינה מוסרית. אך אין היא יכולה להתגשם במלואה — אלא אם כן דעת מוסר פשטה בכל שכבות הציבור; וכבר קוננו חכמים לפני מאות בשנים, שדרגה נעלה זו לא הושגה בישראל. כי המצווה להוכיח תלויה בנכונות לקבל תוכחה; ואם הכל חייבים להוכיח זה את זה, הרי הם נכונים גם לקבל תוכחה זה מזה; והכל מכירים בערכה האובייקטיבי של המצווה — ושוב אין משגיחים בעניינים אישיים. וכבר קונן ר׳ טרפון (ערכין שם): „תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך, אמר לו טול קורה מבין עיניך". ואילו בן זמנו, ר׳ אלעזר בן עזריה, טוען: „תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח". אכן מקבל התוכחה קרוי בלשון הכתוב: עמיתך; ומכאן החובה המוטלת עלינו, שלא לגלות בתוכחתנו שמץ התנשאות, אלא ניתן לחברנו להרגיש, שהוא בבחינת „עמיתנו" — שוה עמנו לכל דבר; אף הוא זכאי להוכיח אותנו; ורק מתוך שהדבר חובה עלינו, קיימנו בו מצוות תוכחה.

אמרו חכמים (עי׳ ביצה ל ע״א): אם הורגלו לעבור עבירה בשוגג, והאיסור לא נזכר בכתוב בפירוש, וידוע שתוכחה לא תועיל ורק תהפוך את השוגג למזיד — שוב אין להוכיח את החוטאים; שכן „מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין". אך נראה לנו, שמדובר כאן רק בתוכחה שבשעת עבירה; ולכל היותר — בפנייה מיוחדת אל עוברי העבירה; אך לא נאסר כאן ללמד תורה ברבים ולהורות לעם את האסור והמותר; אלא זו חובה המוטלת בכל עת על כל מורה הוראה בישראל; והיא מוטלת עליו בייחוד, אם נתרבו עוברי עבירה מחמת בורות

וברור שמדובר כאן רק בשעת מעשה. שאם לא כן, הרי זה פירושו של דבר: כל אימת שהורגלו לחטוא מחמת בורות, אין לתקן את המצב על־ידי תלמוד תורה; ונמצאת התורה הולכת ומתיישנת מאליה! ובלאו הכי כבר העיד הריטב״א בשם „רב גדול מאשכנזים שהעיד בשם רבותיו הצרפתים ובכללם ר״י והרב מרוטנבורק": הכלל „מוטב שיהיו שוגגין" נוהג רק בתקופה, שהכל מקיימים את התורה, ועוברי עבירה מועטים; אך בזמן „שמקילין בכמה דברים", ורבים מזלזלים במצוות, חובה לקום להגנת התורה; ויש להזהיר ולהעניש גם על עבירות דרבנן, עד שיחדלו מלחטוא בין בשוגג בין במזיד (ראה שיטה מקובצת, ביצה שם).

6. הרב קוק מאמרי הראי״ה

לא בפעם הראשונה פוגשים אנו בדברי ימינו מצב איום ומדולדל במובנו החמרי, וביחוד במובן הרוחני; מצב שהיה צריך להביא לידי התמרמרות של יאוש. אבל אנו איננו נפחדים, איננו נואשים מכל ירידה. בטוחים אנו כי ״נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם״[1] ומאופל וממחשך אור ישועה יזרח. כשאנו באים לתקופת השופטים, ביחוד לתקופתו של אבימלך בן ירובעל, זבול וגעל, ואנשי שכם, ואנו מרגישים את הדלדול החמרי והרוחני של האומה אז, תגרות והריגות ושערוריות, ״בוצרים כרמים ועושים הלולים בבתי אליליהם״[2] — תחשכנה עינינו. אבל כשאנו מעיפים עין מזה והלאה, והנה אור נוגה; שמואל, דוד ושלמה, בנין המקדש, ממלכה אדירה, תורה, חכמה, נבואה ורוח־הקודש, ממשלה, משפט וצדק — רוח ה׳ נשב, העננים פוזרו, ושמש צדקה זורח, שמשו של ישראל שולח קרנים מלאי יפעה.

אמנם, גם הקלקלה הרוחנית היותר איומה לא תוכל להחריב כליל את משאת נפשנו, גם על פשעה של עבודה זרה, שנינו ממדרש חכמים ז״ל: ״למה נקרא שמם אלהים אחרים? מפני שהם מאחרין הטובה מלבוא לעולם״[4]. דוקא לאחר את הטובה יש בכחם של מקלקלים ומהרסים בישראל, ולא לאבד את הטובה. אבל אחור הטובה כמה נורא ואיום הוא! כמה נפשות של דורות נשקעות באחור של טובה כללית, שאנו צריכים לעמול בכל מסירות נפשנו להקדימה. אבל מפני שלא כנואשים אנו נלחמים, כי אם כגבורים בטוחים במטרתם, על־כן צריכה מלחמתנו להיות תמיד מלאה זהירות, של יושר ושל דעת.

מבחינים אנו בין מלחמה למלחמה. מלחמת דעות כשהיא יוצאת לכלל איזה מעשה, כבר יש בה משום ריח מלחמה, ואנו צריכים ללמוד את התכסיסים של מלחמה קטנה כזאת שהיא בעיקרה רק תיאורית, ממלחמה גדולה, מוגשמת, מעשית.

על מלחמה ממשית, בימי קדם, בעוד עמנו חי חיים מלאים, הננו קוראים: ״והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם, ואמר אליהם: שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם״[5], ושנינו במשנה[6]: ״על אויביכם — ולא על אחיכם, לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין״. ממוצא דברים אנו למדים ששונה הוא התכסיס של מלחמת אויבים מהתכסיס של מלחמה אחים, אף שאפשר שתזדמן ואין מההכרח מפלט. צריכים תמיד לדעת שגם בעת סערת המלחמה, רגש האחוה חי הוא והוא עושה את פעלו בכל מלחמה כפי מדתה, בגדולה כפי גדלה ובקטנה כפי קטנה.

— למלחמה אנו קרבים היום, למלחמת מצוה, בכאב לב אנו נגשים אליה. אבל סוף־כל־סוף הנני מכריז בגלוי שנדע אשר למלחמת אחים אנו נגשים, על אחינו ולא על אויבינו, לא ישראל על הכנעני והעמלקי, אלא יהודה על שמעון, ושמעון על בנימין.

רגש האחוה שאנו מרגישים גם נגד אחינו, אלה אשר כל־כך התרחקו מסבות שונות ונוראות מבית־חיינו, מיסוד הקודש, מחיי התורה והמצוה, הכוללים את האומה כולה לדורותיה — הוא שמחדיר בנו את רגש המלחמה, ומגביר את כחה ואת מרירותה של מחאתנו; אבל הוא נותן בנו גם כן תכונה של זהירות כי סוף־כל־סוף לא על אויבים, כי־אם על אחינו אנו לוחמים. בטחוננו בנצחון מפעלנו בפרי הטוב ששיבת ציון המעשית ההולכת ומתגלמת לעינינו נותנת לנו, הוא המעורר בנו את המשקל הבטוח בצדקו. אנו לא נאמר: ״גם לי גם לך לא יהיה — גזורו״[7]: לא נגע בשום ענין אשר יוכל לסבב איזה מעוט כח לישובנו החביב, כי־אם נהיה קולעים את חצינו אל המטרה של גדירת הפרצה.

www.machonmeir.org.il ערוץ מאיר - הערוץ שלי ליהדות